

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Навчальний посібник

У двох частинах

За редакцією доктора юридичних наук

Л. М. Москвич

Частина 1 ОСНОВИ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Харків
«Право»
2016

УДК 342.56
ББК 67.9(4УКР)7
О-64

Авторський колектив:

В. В. Городовенко, доктор юридичних наук, доцент – розд. 2 (у співавт. з *О. М. Овчаренко*); *Л. М. Москвич*, доктор юридичних наук, професор – під-розділи 1.1, 1.3–1.5 розд. 1, розд. 5; *І. В. Назаров*, доктор юридичних наук, доцент – розд. 3; *О. О. Овсяннікова*, кандидат юридичних наук, доцент – розд. 7; *О. М. Овчаренко*, кандидат юридичних наук – розд. 2 (у співавт. з *В. В. Городовенком*); *Ю. О. Ремськова*, кандидат юридичних наук – під-розд. 1.2 розд. 1; *І. О. Русанова*, кандидат юридичних наук, доцент – розд. 6; *Р. Р. Трагнюк*, кандидат юридичних наук, доцент – вступ; *І. В. Юревич*, кандидат юридичних наук – розд. 4

Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. : О-64 у 2 ч. / Л. М. Москвич, І. В. Назаров, О. О. Овсяннікова та ін. ; за ред. Л. М. Москвич. – Х. : Право, 2016.

ISBN 978-966-937-066-2

Ч. 1: Основи судоустрою України. – 244 с.

ISBN 978-966-937-067-9

Верховною Радою України 02.06.2016 р. було прийнято закони України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про судоустрій і статус суддів», які набувають чинності 30.09.2016 р. Ці акти вносять суттєві зміни в систему органів судової влади, які враховані авторами навчального посібника. Навчальний посібник складається з двох частин. У першій частині на основі нового законодавства та досягнень правової науки розглядаються питання природи судової влади, її функцій та принципи, побудова судової системи, статус суддів та присяжних, а також компетенція органів, що здійснюють організаційне забезпечення функціонування судів.

Для студентів, слухачів, курсантів вищих юридичних навчальних закладів, а також викладачів, правознавців-практиків, усіх, кого цікавить організація судів та інших правоохоронних органів в Україні.

УДК 342.56
ББК 67.9(4УКР)7

ISBN 978-966-937-067-9 (ч. 1)
ISBN 978-966-937-066-2

© Москвич Л. М., Назаров І. В., Овсяннікова О. О.
та ін., 2016

© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

Зміст

Вступ

Предмет, система та нормативні джерела навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»

§ 1. Предмет і система навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»	7
§ 2. Взаємозв'язок навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів» з іншими навчальними дисциплінами	8
§ 3. Нормативні джерела навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»	9
Питання для самоконтролю	13

Розділ 1

Судова влада

1.1. Поняття та ознаки судової влади	14
1.2. Судова влада в системі поділу державної влади	31
1.3. Функції судової влади	36
1.4. Система органів судової влади	42
1.5. Судова процедура: загальна характеристика	47
Питання для самоконтролю	55

Розділ 2

Принципи судової влади

2.1. Система принципів судової влади	56
2.2. Інституціональні принципи судової влади	59
2.2.1. Принцип паритетності судової влади	59
2.2.2. Принцип справедливості судової влади	59
2.2.3. Принцип верховенства права і законності	61
2.2.4. Принцип повноти і виключності судової влади	64
2.2.5. Принцип доступності судової влади	68
2.2.6. Принцип незалежності судової влади	71
2.2.7. Принцип самостійності судової влади	74
2.2.8. Принцип безсторонності судової влади	76
2.2.9. Принцип транспарентності судової влади	78

2.3. Організаційні (судоустрійні) принципи судової влади.....	79
2.3.1. Принцип єдності судової системи і статусу суддів	79
2.3.2. Принцип територіальності, спеціалізації, інстанційності у побудові судової системи	80
2.3.3. Принцип незалежності, незмінюваності та імунітету суддів.....	84
2.3.4. Принцип добросовісності суддів.....	87
2.4. Функціональні (судочинні) принципи судової влади	91
2.4.1. Принцип державної мови судочинства.....	91
2.4.2. Принцип гласності й відкритості судочинства	92
2.4.3. Принцип колегіального й одноособового розгляду судових справ	96
2.4.4. Принцип участі народу в здійсненні судочинства.....	98
2.4.5. Принцип здійснення судочинства на засадах рівності сторін.....	99
2.4.6. Принцип змагальності в судочинстві.....	100
2.4.7. Принцип презумпції невинуватості	102
2.4.8. Принцип забезпечення права на правову допомогу	104
2.4.9. Принцип права на оскарження судового рішення	106
2.4.10. Принцип обов'язковості судового рішення.....	108
Питання для самоконтролю	109

Розділ 3

Судова система України

3.1. Міжнародно-правові стандарти побудови судової системи держави	110
3.2. Поняття та види судових інстанцій в Україні	117
3.3. Рівні (ланки) судової системи України	120
3.4. Види судових юрисдикцій в Україні	124
3.5. Передумови та порядок утворення та ліквідації судів	128
3.6. Місцеві суди: види, склад та компетенція	131
3.7. Апеляційні суди: види, склад та компетенція	133
3.8. Вищі спеціалізовані суди.....	134

3.9. Верховний Суд.....	136
3.10. Апарат суду.....	141
Питання для самоконтролю	144

Розділ 4

Конституційний Суд України

4.1. Статус Конституційного Суду України.....	145
4.2. Порядок формування і структура Конституційного Суду України. Статус судді Конституційного Суду України.....	146
4.3. Компетенція Конституційного Суду України	156
4.4. Організація роботи Конституційного Суду України.....	158
Питання для самоконтролю	159

Розділ 5

Статус суддів в Україні

5.1. Суддівський корпус: поняття та склад	160
5.2. Гарантії правового статусу судді	161
5.3. Вимоги до кандидата на посаду судді.....	166
5.4. Добір та призначення на посаду судді	175
5.5. Права, обов'язки та обмеження суддів	178
5.6. Кваліфікаційне оцінювання суддів.....	183
5.7. Юридична відповідальність суддів	186
5.8. Звільнення судді з посади та припинення його повноважень	194
Питання для самоконтролю	197

Розділ 6

Статус присяжних

6.1. Поняття та призначення інституту присяжних.....	198
6.2. Вимоги до присяжних. Підстави й порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного	200
6.3. Порядок формування списків присяжних	203
6.4. Залучення присяжних до виконання обов'язків у суді.....	204
6.5. Права та обов'язки присяжних та гарантії їх захисту.....	208
6.6. Процесуальні особливості судового розгляду кримінальних проваджень за участю присяжних	211
Питання для самоконтролю	214

Розділ 7
Органи, що забезпечують
функціонування судової влади

7.1. Державна судова адміністрація України.....	215
7.2. Органи суддівського самоврядування.....	222
7.3. Вища кваліфікаційна комісія суддів України	230
7.4. Вища рада правосуддя	237
7.5. Національна школа суддів України	239
Питання для самоконтролю	242

Вступ

Предмет, система та нормативні джерела навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»

---

§ 1. Предмет і система навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»

Навчальна дисципліна «Організація судових та правоохоронних органів» є базовою дисципліною, вступом до вивчення інших основних юридичних дисциплін, матеріальних і процесуальних галузей права.

Предмет будь-якої навчальної дисципліни перш за все визначається колом тих питань і проблем, які вивчаються в її рамках. *Предметом навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»* є система знань про компетенцію й засади (принципи) судової та правоохоронної діяльності, про напрями й завдання державних органів у сфері охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також про взаємодію між ними та державними органами різних гілок влади.

Систему будь-якої навчальної дисципліни становить перелік тем, що в ній вивчаються. Під *системою навчального курсу «Організація судових та правоохоронних органів»* розуміють сукупність тем, які розкривають загальні засади судової та правоохоронної діяльності. Систему навчального курсу «Організація судових та правоохоронних органів» умовно можна поділити на дві частини. До першої належать теми, які стосуються організації судової влади (судова влада; судова система; статус суддів; органи, що забезпечують функціонування судової влади). До другої – теми, які стосуються організаційних основ функціонування правоохоронних та правозахисних органів (проку-

ратура; органи Міністерства внутрішніх справ; Національна поліція України; органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування; Служба безпеки України; Національне антикорупційне бюро України; адвокатура; органи та установи юстиції; нотаріат).

§ 2. Взаємозв'язок навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів» з іншими навчальними дисциплінами

Навчальна дисципліна «Організація судових та правоохоронних органів» перебуває у взаємозв'язку й взаємозалежності з рядом суміжних юридичних дисциплін.

До таких навчальних дисциплін насамперед необхідно віднести «Теорію держави і права», «Історію держави і права України» та «Історію держави і права зарубіжних країн». Адже вивчення теоретичних питань організації і діяльності суду, органів прокуратури, юстиції, охорони правопорядку, адвокатури тощо потребує знань як загально-теоретичних, так й історичних підходів при їх висвітленні, а також уміння бачити конкретні правові явища не виокремлено, а в гармонійному розвитку суспільних відносин, та порядок врегулювання їх нормами права.

Важливе місце в системі судових та правоохоронних органів посідає навчальна дисципліна «Конституційне право України». Адже саме ця дисципліна дає можливість усвідомити загальне місце і призначення судових та правоохоронних органів у системі всіх органів державної влади, розкрити взаємозв'язки між ними та визначити конституційні принципи їх побудови і діяльності.

Багато спільного ця дисципліна має з навчальною дисципліною «Адміністративне право України», завданням якої є вивчення закономірностей організації і функціонування всіх органів державного управління.

Зміст навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів» має логічний взаємозв'язок з дисципліною «Кримінальний процес». Сутність такого зв'язку полягає у процесуальному закріпленні змісту діяльності всіх правоохоронних органів у процесі здійснення ними досудового розслідування. Зокрема, ця дисципліна дає уявлення про дії органів досудового розслідування при здійсненні кримінальних проваджень, виявленні осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, тощо.

Навчальна дисципліна «Організація судових та правоохоронних органів» передбачає зв'язок із такими дисциплінами, як «Цивільний процес», «Господарський процес», «Адміністративний процес», вивчення яких допомагає розкрити особливості судової діяльності у відповідних провадженнях.

Як особлива група варто виділити дисципліни, для яких «Організація судових та правоохоронних органів» виступає базовою. Це такі дисципліни, як: «Судове право», «Основи прокурорської діяльності», «Організація роботи органів юстиції та державної судової адміністрації», «Судове адміністрування», «Організація діяльності адвокатури», «Організація роботи прокуратури» та ін.

§ 3. Нормативні джерела навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»

Систему нормативних джерел навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів» становлять нормативні акти, які регламентують питання організації і функціонування судових та правоохоронних органів у державі.

1. Відповідно до ст. 8 Основного Закону *Конституція України* має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Конституція України визначає правову природу судової влади (ст. 6), конституційні основи правосуддя (розд. VIII), конституційний статус прокуратури (ст. 131¹) та адвокатури (ст. 131²), Конституційного Суду України (статті 147–153) та Вищої ради правосуддя (ст. 131), повноваження Президента, Кабінету Міністрів та Парламенту щодо органів судової влади та ін. Особливо слід відзначити конституційні права людини щодо доступу до судового захисту (ст. 55) та гарантії особи у кримінальному провадженні (статті 62, 63) тощо.

Важливе місце в системі конституційних засад функціонування системи судових та правоохоронних органів належить *рішенням Конституційного Суду України*, якими здійснено офіційне тлумачення положень відповідних конституційних норм. Для прикладу, це Рішення № 8-рп/2010 від 11 березня 2010 р. у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України; Рішення № 4-рп/2013 від 12 червня 2013 р. у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; Рішення № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 р. у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України та ін.

Окреме місце належить актам Конституційного Суду України щодо *висновків* із конституційності законопроектів про внесення змін до Конституції України. Зокрема, слід відзначити Висновок Конституційного Суду України № 1-в/2016 від 20 січня 2016 р. у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо

відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України та Висновок Конституційного Суду України № 2-в/2016 від 30 січня 2016 р. у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

2. Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні *міжнародні договори*, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Отже, міжнародно-правові акти, які закріплюють права людини в сфері функціонування судових та правоохоронних органів, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною нормативних джерел навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів». Зокрема, основоположними документами, які першими закріпили базові стандарти інституту суду – незалежність, безсторонність і справедливість судового розгляду, є Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. У подальшому положення цих актів були розвинені в інших універсальних та регіональних міжнародних документах.

Складовою частиною Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в яких розкривається зміст положень Конвенції, і які відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелами права в Україні, а отже, практика ЄСПЛ також є джерелом навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів».

Окрім ратифікованих парламентом міжнародних актів, слід відзначити наявність системи нормативних джерел, що мають рекомендаційний характер, однак є важливими при вивченні міжнародних стандартів організації та функціонування судових, правоохоронних та правозахисних органів в Україні. Мова йде про різні рекомендації міжнародних організацій (наприклад, Рекомендація Комітету міні-

стрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів)), висновки консультативних органів (наприклад, Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів щодо позиції судової влади та її відносини з іншими гілками влади в умовах сучасної демократії), інші акти рекомендаційного характеру, розроблені різними міжнародними організаціями (наприклад, Європейська хартія про закон «Про статус суддів», ухвалена Європейською асоціацією суддів (Страсбург, 8–10 липня 1998 р.), Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії (ОБСЄ/БДПЛ, 2010)) та ін.

3. *Законодавчі акти*, які визначають правові основи організації та функціонування системи судових та правоохоронних органів. До цієї групи нормативних джерел слід віднести закони України: «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про доступ до судових рішень», «Про прокуратуру», «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про нотаріат», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» та ін.

Процесуальні повноваження судових та правоохоронних органів визначені у процесуальних кодексах – Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України.

4. *Підзаконні нормативні акти* – нормативні акти Президента України, Кабінету Міністрів України, постанови Верховної Ради України. Наприклад, Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228; Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня

2015 р. № 878; Указ Президента України «Про символіку органів Міністерства внутрішніх справ України», Указ Президента України «Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю», Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» та ін.

5. *Відомчі акти*, які приймаються з метою внутрішньої організації відповідної системи органів судової влади або правоохоронних органів і є обов'язковими для застосування виключно у відповідній системі органів. Наприклад, Положення про Державну судову адміністрацію України, затверджене рішенням Ради суддів України від 22 жовтня 2010 р. № 12, накази Генерального прокурора України, Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 р., та ін.

══════ **Питання для самоконтролю**

1. Що становить систему навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів»?
2. З якими навчальними дисциплінами перебуває у взаємозв'язку «Організація судових та правоохоронних органів»?
3. Наведіть систему джерел навчальної дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів».
4. Які норми Конституції України безпосередньо врегульовують питання, пов'язані із функціонуванням судових та правоохоронних органів?

Розділ 1

Судова влада

1.1. Поняття та ознаки судової влади

Судова влада є багатогранним, багатофакторним явищем, яке має як соціальну, так і державно-правову природу. Така різноплановість судової влади призводить до множинності підходів до формулювання визначення поняття. Зокрема, можна визначити декілька підходів до формулювання визначення судової влади.

1. Визначення судової влади, виходячи з її призначення й властивих їй функцій (функціональний підхід). При такому підході судова влада характеризується як самостійна й незалежна гілка державної влади, створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів; контролю за конституційністю законів; захисту прав громадян в їх взаєминах з органами виконавчої влади і посадовими особами; контролю за дотриманням прав громадян при розслідуванні злочинів; установлення найбільш значущих юридичних фактів і станів; реального забезпечення принципу верховенства права і повної реалізації вимог закону. Тобто поняття судової влади розкривається через специфічну функцію державної влади, яка реалізується через діяльність системи судів і органів організаційного забезпечення судової влади.

2. Розгляд судової влади через систему спеціальних органів – судів, що мають специфічну компетенцію (інституціональний підхід). Тобто судову владу визначають як цілісну систему спеціальних державних органів, що володіють передбаченими законом владними повноваженнями, спрямованими на встановлення істини, відновлення справедливості, розгляд спорів і покарання винних, рішення яких є загальнообов'язковими. У такому разі визначальною характеристикою судової влади є те, що вона належить специфічній групі державних органів – судів, які здійснюють правосуддя та мають єдині цілі, функції, завдання.

3. Ще один підхід – визначення судової влади через форми і принципи її організації й діяльності: судова влада розглядається

як особлива форма діяльності держави, що здійснює свої владні повноваження спеціально створеними державними органами – судами, у чітко встановленій законом процесуальній формі і засобами у сфері захисту прав і законних інтересів людини й громадянина, державних органів, підприємств, установ, організацій та інших об'єднань. При такому підході підкреслюється, що судова влада здійснюється шляхом гласного, змагального, як правило, колегіального розгляду й вирішення в судових засіданнях спорів про право¹.

Проте наявність різних підходів до визначення поняття судової влади не означає, що йдеться про абсолютно різні явища або що якийсь із підходів не має права на існування, оскільки представники різних напрямів правової науки вивчають свій, більш важливу з точки зору певної галузі знань сторону цього явища. Саме з цією метою учені розглядають судову владу в різних аспектах, кожен з яких орієнтує на розуміння змісту й сутності судової влади з позицій певної галузі знань (матеріального і процесуального права) й має свої позитивні моменти. Так, тлумачення судової влади як системи судових установ держави сприяє більш точному з'ясуванню місця судів у єдиному державному механізмі, характеру взаємовідносин із виконавчою й законодавчою гілками влади. Тракткування судової влади через повноваження суду надає можливості виявити і проаналізувати її функції, підкреслити її соціальну спрямованість на вирішення правових спорів. Разом із тим, вочевидь, загальне, універсальне визначення судової влади має відбивати її природу, а природа судової влади походить від природи державної влади, частиною якої вона є.

Судова влада у вітчизняній науці порівняно нещодавно стала сприйматися як влада, цьому передувало визнання державного органу – суду, як елемента державного механізму, а ще до того – як суспільного інституту, призначенням якого було розв'язання суперечок між членами певної спільноти. Тобто спочатку це був суспільний інститут, наділений ознаками об'єктивного і авторитетного арбітра

---

¹ Див.: Назаров, І. В. Принципи побудови судової системи [Текст] : монографія / І. В. Назаров. – Харків : ФІНН, 2009. – С. 20.

у суспільних суперечках, який був відомий задовго до появи держави. Суспільство само визначало суб'єктів, які вправі розв'язати їх конфлікт (як правило, це були найбільш шановані члени цього суспільства). З появою державної форми організації суспільства суд, як вже усталена і авторитетна форма розв'язання суспільних суперечок, був залучений до державного механізму управління. Ось як свого часу охарактеризував трансформацію суду відомий дореволюційний правознавець П. І. Люблінський: «Ідея суду стоїть відокремлено від держави. Суд є явищем, яке пов'язане тільки з правом. Він стоїть поза державою, а інколи і над нею. Розширення ж сфери публічного права зумовлює поступове вторгнення державного начала у відправлення правосуддя. Прагнучи стати владним, суд шукає зближення з державною примусовою владою та стає однією із її функцій – судовою владою. Визнання держави монополістом примусу приводить до поступового руйнування неофіційних форм суду». Але все ж, незважаючи на це, і до сьогодні державне начало суду проникло не в усі сфери, і поряд з державним судом існують, наприклад, третейські суди та інші форми недержавної юстиції, неорганізований, але сильний, суд громадської думки тощо.

«Сприймавши суд як одну з функцій своєї влади, держава у періоди енергійної боротьби за ствердження своєї влади часто прагне зробити його, як і всі інші свої органи, зброєю закріплення своїх інтересів. Суд починає служити державі своїм мечем, підтримка ж державних засад стає його виключною турботою, а інтереси влади – критерієм справедливості. У жертву зростаючій могутності цієї влади мала бути принесена особистість із її правами та інтересами.

Але виключне панування державного начала не може бути самоціллю. Держава є лише організаційною основою, яка об'єднує та направляє діяльність маси людей. Проте зміст цієї діяльності дається з інших джерел. Одним із таких головних джерел є особистість. Основи особистості є основи творчості. Тому там, де воно пригнічене, державне та суспільне життя занепадає.

Суд під впливом ідей індивідуальності поступово переймається завданням служіння не тільки державі, а й правам особи. Він стає на захист цих прав навіть проти самої державної влади. Така зміна ролі

суду породжує новий лад, який називається правовим, за якого суд є начебто посередником між владою і населенням, будучи незалежним і від першого, і від другого. Суд – це бар'єр, створений в інтересах особистої свободи та безпеки. Правосуддя повинно здійснюватись не тільки посадовими особами, а й представниками населення. Адміністрація підпорядковується контролю суду в усіх своїх діях, які можуть обмежити особисту свободу та безпеку. Закон підлягає застосуванню в життя не інакше як під контролем судового тлумачення»¹.

Отже, як справедливо підсумовує С. В. Прилуцький, саме зі зміцненням держави на основі єдиновладдя, ставши органом державної влади, суд почав поступово перебирати, а згодом і повністю привласнив функції та роль суду як соціального інституту. Проте у всі історичні епохи ці дві формації суду існували й існують паралельно, одночасно впливаючи одна на одну, а часто і зливаючись воедино (державний суд за участю представників суспільства – суд за участю присяжних, шеффенів, народних засідателів тощо)².

Таким чином, поєднання суду як соціального інституту та державної функції правосуддя породжує якісно новий інститут – судову владу, якій мають бути притаманні якісно нові властивості, але і певні властивості її «батьків» також мають імплементуватися в новій формі. Це певний дифузійний процес – держава заради інституту суду обмежує власну компетенцію на користь судової влади, тобто надає йому право бути арбітром у спорах між нею (державою) та суспільством (чи окремим індивідумом), між державними органами; гарантує судовій владі належне забезпечення її діяльності (правове, матеріально-технічне), виконання її рішень (у випадку необхідності – із залученням наявного у неї (держави) механізму примусу), натомість – отримує інститут, що має суспільний авторитет, який у суспільній свідомості сформувався роками як незалежний, безсторонній та об'єктивний арбітр.

---

¹ Див.: Суд и права личности [Текст] : сб. статей / под ред. Н. В. Давыдова, Н. Н. Полянского. – М. : Статут, РАП, 2005. – С. 32–33.

² Прилуцький, С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) [Текст] : монографія / С. В. Прилуцький. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 78.

Треба зазначити, що держава просто вимушена орієнтуватися на інтереси суспільства та створити умови для функціонування судової влади, які гарантуватимуть можливість виконання нею її природної функції. Адже у протилежному випадку, як зазначає О. Ф. Скакун, конфронтація інтересів держави і громадянського суспільства є основою неефективності державного управління і самого механізму держави, тобто можна очікувати краху держави¹.

Імпульсом до аналізу владної характеристики судової влади у вітчизняній науці стало офіційне закріплення в Конституції України принципу поділу влади, а саме в ст. 6 Основного Закону закріплено: «Державна влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову». При буквальному тлумаченні цього положення стає можливим визначення судової влади, по-перше, як виду державної влади, і по-друге, як специфічного її виду, що є відмінним від інших її гілок, – законодавчої та виконавчої влади. Отже, до соціальної першооснови суду додається політико-правова характеристика державної влади, що в підсумку і формує правову природу судової влади, яка дозволяє виокремити такі її ознаки:

Законодавчо встановлений порядок утворення й функціонування системи органів судової влади. Правові засади утворення й функціонування судів закріплені Конституцією й законами України, тобто нормативні основи діяльності судів проголошені органом законодавчої влади, який є найвищим інститутом представництва народу у здійсненні державної влади. У такий спосіб реалізується (хоча й опосередковано – через своїх представників-депутатів) воля єдиного джерела державної влади – народу, що полягає у визначенні порядку утворення й функціонування органу державної – судової – влади.

Конституція України імперативно закріплює існування в державі лише Верховного Суду та Конституційного Суду України, а також системи адміністративних судів, які забезпечують захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Щодо інших судів, то Основний Закон визначає лише принципи побудови судо-

---

¹ Скакун, О. Ф. Правова система України на правовій карті світу [Текст] / О. Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2004. – С. 62.

устрою – територіальності та спеціалізації – та відносить питання визначення судоустрою країни до компетенції галузевого закону. При цьому Конституція України передбачає ймовірність функціонування вищих спеціалізованих судів та акцентує на неможливості створення надзвичайних та особливих судів (ст. 125).

Конституція України проголошує, що суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Однак до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 р., утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом. Законом «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. встановлюється як процедура утворення суду (починаючи з утворення установи із зазначенням територіальної й предметної юрисдикції й закінчуючи її кадровим наповненням – штатним розписом), так і органів, що забезпечують функціонування судової влади (окрім Вищої ради правосуддя, правові засади утворення та функціонування якої закріплюються в окремому законі – «Про Вищу раду правосуддя»).

Що ж до другого складника досліджуваної ознаки – правовий законодавчо визначений порядок функціонування суду, то тут ст. 6 Конституції чітко визначає, що «органи... судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України», а ст. 19 додатково наголошує, «органи державної влади... зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Основним Законом України визначаються: а) межі повноважень судів: «юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи» (ч. 3 ст. 124); б) спосіб функціонування – шляхом судочинства, яке провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 4 ст. 129); в) основні

засади судочинства (ч. 2 ст. 129), а інші засади судочинства можуть бути визначені законом (ч. 3 ст. 129). Останню настанову законодавець реалізує у відповідних процесуальних кодифікованих актах: у Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України й Кодексі адміністративного судочинства України, які обов'язково містять норму про недопущення порушення судами визначеного цими законами процесуального порядку судочинства, за інших же умов рішення суду визнається незаконним і скасовується вищим судом.

1. *Забезпечення державою належних умов функціонування органів судової влади.* За своїм змістом забезпечення органів державної влади належними умовами для функціонування є природним обов'язком держави, адже саме ці органи виконують державні функції. Під конструкцією «належними умовами функціонування органів державної влади» слід розуміти ресурсне (правове, організаційне, кадрове, фінансове, матеріально-технічне та ін.) забезпечення, а також гарантування, за необхідності підтримку владних велінь органів державної влади силою державного примусу. Під «належними умовами» слід розуміти необхідні й достатні умови для гарантування ефективного виконання органом державної влади покладених на нього функцій. Що стосується належного забезпечення умов для функціонування суду, то згідно зі ст. 130 Конституції держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування (ст. 130¹ Конституції України).

Отже, як бачимо, Основний Закон, по-перше, виокремлює особливу роль держави в частині фінансування судів, по-друге, розподіляє зобов'язання із забезпечення судів і органів суддівського самоврядування.